

SAYATXAN HÁMRE DÁSTANINDA QOLLANILGAN STILISTIKALIQ FIGURALARDIŃÓZGESHELIKLARI

Esemuratova Shaxnoza

*Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, qaraqalpaq filologiyası hám
jurnalistika fakulteti 4-kurs studenti*

Ilimiy basshısı: PhD Gúljanhan Allambergenova

Annotatsiya: *Bul maqalada tildiń kórkem súwretlew quralları bolǵan stilistikalıq figuralardıń qollanılıwı hám atqaratuǵın xızmeti qaraqalpaq xalqınıń xalıq dástanı Sayatxan – Hámre dástanı negizinde sóz júrgizilgen. Dástanda stilistikalıq figuralar yaǵnıy inversiya asenditon, anaforalardı ushratıwǵa boladı. Biz maqalada olardıń atqaratuǵın xızmeti, qollanılıwındaǵı ózgeshelikleri tuwralı sholıw jasaldı. Qaraqalpaq til iliminiń wákilleri tárepinen stilistika tuwralı pikirler keltirilgen.*

Gilt sózler : *stil, stilistika, inversiya, stilistikalıq figura, asenditon, anafora, ekspressivlik, kórkem ádebiyat, kórkem súwretlew.*

Qaraqalpaq tiliniń stilistikası boyınsha tilshi ilimpazlarımız birqansha miynetler jazǵan. Bul tarawda tek funkcional stiller haqqında professor E.Berdimuratovtıń miynetlerin atap kórsetiwge boladı. Al, qaraqalpaq tili stilistikasınıń predmeti hám wazıypaları, ondaǵı leksikalıq, morfologiyalıq hám sintaksislik qurallardıń stilistikası, troplar hám stilistikalıq figuralar hám taǵı da basqa házirge deyin jeterli dárejede izertlenilmey kıyatırǵan máseleleri bolıp tabıladı.

“Stilistika” termini til hám ádebiyat tanıw ilimlerinde XIX ásirdeń ortalarınan baslap qollanıla basladı. “Stil” sózi grek tilinen (grekshe –taxtaǵa jazıw ushın súyir etip shıǵarılǵan tayawsha) alınǵan. Olardıń birinshisi házirgi ádebiy til hám ádebiy sóylewdiń stillik sistemasın izertleydi, al ekinshisi ádebiy shıǵarmanıń stillik ózgesheliklerin, sonday –aq ayırım jazıwshınıń yamasa ayırım aǵımınıń stilin tekseredi⁸. Ádette stil leksika –semantikalıq kategoriya sıpatında da tanıladı. Anaw ya mınaw stilge xarakteristika beriw , eń birinshi gezekte sol tarawǵa tán leksika –semantikalıq birliklerdi, olardıń qollanılıw ayrıqshalıqların anıqlaw arqalı iske asadı. Sonlıqtan da, professor A.I.Efimov stildiń basqa da belgileri menen bir qatarda onda leksikalıq birliklerdiń tańlanıwın hám qollanılıwın, ózgeshe semantikalıq ottenkaların, sózlik sostavı jaǵınan shekleniwsheńligi hám ayrıqshalıǵın, ózgeshe frazeologiyasın, kórkemlew qurallarınıń sostavı hám funkciyası boyınsha hár túrliligin durıs

⁸ А.Бекбергенов. Каракалпак тилинин стилистикасы, Ноқис: «Каракалпакстан» баспасы. 1990

kórsetip ótedi⁹. Qaraqalpaq ádebiy tiliniń funkcionallıq stilleri hám leksikasınıń rawajlanıwı haqqındaǵı problemalardı úyreniwde tildiń tariyxına baylanıslı máselelerdi izertlew, jazba esteliklerdiń tilin, olardıń ádebiy tildiń payda bolıw hám qalıplesiwindegi ornın anıqlaw oǵada úlken áhmiyetke iye.

Tildiń kórkemlew qurallarınıń ishinde stilistikalıq figuralar da úlken ornı tutadı. Stilistikalıq figuralar – bul ayrıqsha qurılǵan sintaksislik dizbekler yamasa gápler bolıp, olar tildiń obrazlılıǵı ushın xızmet etedi. Stilistikalıq figuralardıń bir túri bul – inversiya. Inversiya usılın qollanıw arqalı sózlerdiń tásirshenligin, teksttiń intonaciyasın, ırǵaǵı kúsheytiledi. Folklorlıq shıǵarmalardan biri bolǵan dástanlarda da inversiyalar jiyi qollanılgan. “Sayatxan – Hámre” dástanında tómendegishe inversiyalıq qatarlardı kóriwimizge boladı: *Mańa qayǵı bolıp, shıqmas bul janım, Sebep nede, munsha pıǵan eterseń. Bárshesi keldiler dashımnı áylep, Qızıl, yashıl kiyip, ózlerin shaylap. Bir názalıń keldi, ol meni paylap, Lábleri shiyrinnen mazalı keldi.*

Inversiya (latınsha *inveris*) – ornın almasıwıwı) – gápkе ayrıqsha kórkemlik (ekspressivlik) beriw maqsetinde gáp aǵzalarınıń tuwra ornın tártibiniń ózgeritilip, qanday da bir aǵzanıń turaqlı ornınıń almasıwıwı keliw qubılısı bolıp esaplanadı.¹⁰ Joqarıda berilgen mısallarda belgilengen sózler tiykarınan bayanlawısh aǵza bolıp gáptiń sońında keliwi kerek. Biraq, stilistikalıq talaplarǵa baylanıslı qosıq qatarlarında gáptiń basında qollanılganlıǵın kóremiz. Asenditon (grekshe *asyndeton* – baylanıssız) yamasa dánekerlersiz – waqıyalardıń tez almasıwın kórsetiw ushın birgelikli aǵzalırdıń yamasa gáplerdiń dánekersiz qollanıwıwı. Ol arqalı dinamikalıq háreket, jedellik aytıladı.¹¹ Máselen: *Ájel paymanamız tolsa, Ashılǵanda gúlim solsa, Ğosh jigitler munda ólse, exmiń kelmese, bálent tawlar. Men netermen, dadım jetpes, Heshkim nalışım esitpes, Ústińizden duman ketpes, Kóp dumanlı bálent tawlar.* Berilgen mısallardaǵı belgilengen sózler birgelikli aǵzalar bolıp, izbe – iz orınlanǵan is – háreketlerdi bildirip kelgen. Biraq, olardıń quramında dánekerler ushraspaydı. Bul asindeton qubılısına kiredi. Anafora (grekshe, *anaphora* – joqarıǵa shıǵarıw) – gáptiń basında birdey sózlerdiń yamasa kontrukciyalardıń qaytalanıp keliwi arqalı jasalatuǵın kúsheytkish figura. Anaforaǵa dástanda ushrasatuǵın mına qatarlardı kirgizsek boladı: *Sensiz meniń bolmas sabır – taqatım, Sensiz joq belimde quwat – mádarım. Men sennen ayrılıp qayda barayın, Men bir tilla júzik, sende bolayın.*

⁹ Е.Бердимуратов. Адебий тилдин функционаллық стильлеринин рауажланыуы менен каракалпак лексикасынын рауажланыуы, Нокис: 1973

¹⁰ А.Бекбергенов. Qaraqalpaq tiliniń stilistikası, Nókis: “Qaraqalpaqstan” баспасы. 1990

¹¹ А.Бекбергенов. Qaraqalpaq tiliniń stilistikası. Nókis: “Qaraqalpaqstan” баспасы. 1990

Stilistikalıq figuralar dástanlarda sonıń menen birge poeziyalıq hám prozalıq shıǵarmalarda qaharmannıń ishki qubılısların bildiriw ele de ashıp kórsetiw maqsetinde keń qollanıladı.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR :

1) А.Бекбергенов. Каракалпак тилинин стилистикасы, Нокис: «Каракалпакстан»баспасы. 1990

2) Е.Бердимуратов. Адебий тилдин функционаллык стиллеринин рауажланыуы менен каракалпак лексикасынын рауажланыуы , Нокис: 1973

3) А.Бекбергенев. Qaraqalpaq tiliniń stilistikası,Nókis: “Qaraqalpaqstan” baspası. 1990

4) А.Бекбергенев. Qaraqalpaq tiliniń stilistikası. Nókis: “Qaraqalpaqstan” baspası. 1990

10. Исраилова, М. Н. (2016). Новые педтехнологии изучения латинского языка в медицинских вузах. *Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения*, (53), 66-71.

11. Исраилова, М. Н. (2017). Формирование принципов устойчивого развития в обучении иностранным языкам. *Международные научные исследования*, (1), 161-163.

12. Исраилова, М. Н. (2022, March). К ВОПРОСУ О СОВРЕМЕННОМ СОСТОЯНИИ ЛАТЫНИ. In *Конференция состоялась* (Vol. 5, p. 414).

13. Israilova, M. N. (2017). New Pedagogical Technologies of Studying Latin in Medical Schools. *Eastern European Scientific Journal*, (1).

14. Israilova, M. N., & Yuldasheva, D. Y. (2021). PECULIARITIES OF TEACHING LATIN LANGUAGE AT MEDICAL UNIVERSITIES. *Eastern European Scientific Journal*, (2).

15. Исраилова, М. Н. (2021, November). ТЕХНОЛОГИЯ ИЗУЧЕНИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ. In *International journal of conference series on education and social sciences (Online)* (Vol. 1, No. 2).

16. Исраилова, М. Н., Юлдашева, Д. Ю., & Сайфуллаева, Л. С. (2021). Педагогические технологии на занятиях по латинскому языку в медицинском вузе. *Вестник науки и образования*, (16-2 (119)), 47-49.

17. Исраилова, М. Н. (2019). Принципы преподавания латинского языка в медицинском вузе. *Academy*, (12 (51)), 58-60.

18. Исраилова, М. Н. (2022, August). К ВОПРОСУ О СОВРЕМЕННОМ СОСТОЯНИИ ЛАТЫНИ: Исраилова Махсуда

Нигматуллаевна, Доцент кафедры Латинского языка ТГСИ. In *Научно-практическая конференция*.

19. Исраилова, М. Н., & Сайфуллаева, Л. С. (2022, August). ТИББИЁТ ТАЪЛИМ МУАССАСИДА ЛОТИН ТИЛИНИ ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ-МАДАНИЙ РИВОЖЛАНИШ: Исраилова МН доцент PhD, Сайфуллаева ЛС ассистент Тошкент давлат стоматология институти Sayfullayevalola1@ gmail. com. In *Научно-практическая конференция*.

20. Исраилова, М. Н. (2022, August). ЭФФЕКТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ИЗУЧЕНИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА НА ОСНОВЕ МОДЕЛИРОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ: Исраилова МН, доц. PhD Ташкентский Государственный Стоматологический Институт oudinboymatova80@ gmail. com. In *Научно-практическая конференция*.

21. Исраилова, М. Н. (2018). ИННОВАЦИИ В МЕДИЦИНСКОМ ОБРАЗОВАНИИ ПОСРЕДСТВОМ ВНЕДРЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION* (pp. 68-69).

22. Исраилова, М. Н., Абидова, М. И., & Юлдашева, Д. Ю. (2022). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ НА ЗАНЯТИЯХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ДЛЯ РАЗВИТИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ. *Экономика и социум*, (11-2 (102)), 422-425.

23. Исраилова, М. Н., Абидова, М. И., & Сайфуллаева, Л. С. (2022). ВНЕДРЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА. *Экономика и социум*, (11-2 (102)), 426-429.

24. Исмаилова, М. Н., & Кобиров, К. Х. ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ. *ВЕСТНИК НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ Учредители: Олимп*, 60-62.

25. Исраилова, М., Сайфуллаева, Л., & Дулдулова, Н. (2023). Lotin tilini o'qitish jarayonida axborot texnologiyalarining o'rni. *Общество и инновации*, 4(2), 148-151.

26. Nig'matillayevna, I. M. (2022). BENEFITS OF USING VIDEO IN ELT. *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, 6, 7-12.

27. Nigmatullaevna, I. M. THE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING MEDICAL LATIN.

жери Контакттыктык, Ж. Кызыл-Кыя шаарынын участкалык шайлоо комиссияларынын сапаттык курамы. *Восток*, 14, 1.

28. Беляева, Н. Л. (2021). ШКОЛЬНАЯ СЛУЖБА ПРИМИРЕНИЯ КАК СОВРЕМЕННАЯ ФОРМА ПРОФИЛАКТИКИ. In *БЕЗОПАСНОЕ ДЕТСТВО КАК ПРАВОВОЙ И СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ* (pp. 27-30).

29. Sabirovich, R. M., Mahmudqulovich, I. Z., Mamirjon ogli, O. M., & Saydaliyevich, U. S. (2022). KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISH. *Scientific Impulse*, 1(4), 2010-2015.

30. Рузибаев, М. С., & Розмбаева, Ю. С. (2023). ДЖАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДИ-«ГЕРОЙ ТЮРКСКИХ НАРОДОВ». *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(4), 1325-1329.

31. Рузибаев, М. С., & Розмбаева, Ю. С. (2023). ОТКРЫТЫЙ УРОК НА ТЕМУ:" СКАЗКИ ПУШКИНА". *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(1), 128-137.